

BALSAM (58) *sb m*

balsam (56), **Balsamus** (2).

Pierwsze a jasne (w tym 3 r. błędne znakowanie) N i A sg -sãm (11); w pozostałych przypadkach i w N sg -samus; -sam- (17), -sãm- (9); -sãm- Murm, BibRadz, Mącz, MWilkHist; -sam- : -sãm- KrowObr (4 : 2), BielKron (2 : 2).

sg N balsãm, Balsamus (26). ◊ G balsamu (8), balsama (1) OpecŻyw. ◊ A balsãm (4). ◊ I balsamem, Balsamem (10); -em (2), -(e)m (8). ◊ L balsamie (1). ◊ V balsamie (3). pl A balsamy (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w.

1. *bot. Żywica drzew i krzewów balsamowych, wydzielająca olejek eteryczny o silnym aromacie; Commifora Opobalsamum Engl. Rost; opobalsamum, xylobalsamum Murm, BartBydg, Mącz, Calep, Cn; balsamum Calep, Cn; eumeces, eutheriston Cn (18) : [Maryja jest] Wonnieyśá niżli cynamon ij ballám woniaiący/ a niżli mirra wyborna. OpecŻyw 182v, 3, 15; Murm 111; BartBydg 103; pierwśza thedy wodka ielth iakoby Srebro/ wtora iako Złoto/ trzecia iako Balsam. FalZioł II 15d, V 114 [2 r.]; HistAl L2v; Iudá y ziemiá Ifráelśka cí theż kupcy thwoi ná zbożu pierwfym: Bálám/ Miod/ y Oley/ y oczkowáte Kádzidło/ wykładáli ná iármárkach twoich. Leop Ez 27/17; Potym ielcze Pan rzekł Moizełzowi/ Weźmi rzeczy wonnych/ Bálámu/ Onychi/ y Gálbanu pachnącego/ też y Kádzidła czyłtego/ włytkiego rowney wagi. BibRadz Ex 30/34; [Saba] dáła krolowi što y dwádzyeściá funtow złotá [...] y roždzeł ktore s siebie bálám wypułczázły BielKron 78, 33v, 466 [przykład niejednoznaczny cf a.]; Calep 123a; SiebRozmyśl K4v.*

Zestawienie: »drzewo balsamu«: Ná ierychońśkich rolách rołły ony fláchetne drzewa Bálámu. BielKron 266v.

Szereg: »balsam abo żywica«: O Gáláádzie pátrż w 2. Krol. 5. v. 29. gdzie ná onym mieyfcu rodził lię bálám ábo żywicá známienita ku goieniu ran BibRadz I 408v marg.

a. Wytwory zawierające jako podstawowy składnik lub jako jeden ze składników wyżej wymienioną żywicę: olejek wonny, służący do namaszczania dla celów sakralnych lub kosmetycznych, maść lub płyn leczniczy do gojenia ran, środek służący do konserwowania zwłok; balsamelaeon Calep (20) : Bo táka ich miłóść iák máść známienita/ [...] A yełt yáko oley z Bálámem zmyełłány LubPs dd3; Bálám y wołk tzyłty/ s Krzyźmem wodą/ ípráwiły ten Agnus dołtoyny KrowObr 68, 241; BielKron 453, 457; KuczKat 150; Włos mi móy włyłtek Bálámem płynie/ Czázá opływa w rołkofśnym winie. KochPs 33; MWilkHist C3, C3v.

Przysłowia: Nie bacząc iż w łzpátnym łędzie/ Niekiedy też bálám będzie BierEz Gv.

Zálátuie od ciebie/ y twarz bárzo brudna. [...] Nie pomożeć byś łie y Bálámem vmywał. RejWiz 84.

Zwrot: »balsamem (na-, po-)mazać« (3): FalZioł I 89b; Condire mortua corpora, Bálámem námázác. Mącz 62d; Drogim Bálámem ciáło pomázáli ArtKanc D10v.

Wyrażenie: »święty balsam« = olejek eteryczny używany w liturgii Kościoła katolickiego jako składnik tzw. krzyźma św. (5): (marg) Iáko pozdrawiáia Oley w wielki tzwártek. (–) Bądż pozdrowion Święty Bálámie. KrowObr 84v, 84, 84v [2 r.], [259v].

Przen:

Zwrot: »balfamem natrzeć« = *sprawić przyjemność:* Wolę że mię człowiek vderzy cnotliwy/ Niż mię ma bálámem nátrzcé niewłtydliwy *KochPs* 205.

2. *bot. Calamintha Acinos Clairv. Ocimum Basilicum L. Rost; Ziele, składnik lekarstwa płynnego lub stałego; hyoscyamus Mącz (16)* : kthory balfam dla fwei korzenności ma mocz potwirdzaiącą y rospádzaiącą złych wilkości *FalZioł* I 21d; A wżakoż Pandecta onim mowi ifz by był dobry balfam żoładkowi *FalZioł* I 22a, 21d, 22a [3 r.], 22b, IV 13a, V 106, 113v; *Mącz* 160c.

Zestawienie: »polski balsam« (5): Bafelicon. Polfki balfam. *FalZioł* I 21d; POlfki balfam dwoiaki ieft/ ieden ieft gwoździkowy/ á bowiem ma wonią gwoździkową włobie [...] á drugi balfam maiącz włobie barwę iakby żołą *FalZioł* I 21d, +3a, 21 *żp*, 35 *żp*.

3. *n-pers (4)* : A ftał Ełdrás Kápłan y kaznodzieiá zakonu Bożego ná drzewiánym ftołcu/ [...] Przynim theż fthánęli [...] Vriás/ Ezechiás/ y Bálámus/ po práwey ręce *Leop* 3.*Esdr* 9/43, 2/16; Męczeństwo Piotrá S. Bálámem názwánego/ nápiřany przez Anaftazego *SkarŻyw* 40, 40.

BZ